

Nr: 1274 – 2014.
IMPRIMATUR

Albae Iuliae, die 31-a Iulii 2014.

Dr. Georgius Jakubinyi
Archiepiscopus

Katolicitás és etnocentrizmus Erdélyben

Katolikus identitásunk

Tanulmányok

Szerkesztők:

Marton József – Diósi Dávid

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

1053 Budapest,
Véres Pálné utca 24.

Felelős kiadó:

Dr. Rózsa Huba elnök

Felelős kiadóvezető:

Farkas Olivér igazgató

VERBUM

400045 Kolozsvár,

A. Einstein u. 2.

Felelős kiadó:

Szócs Csaba igazgató

Felelős kiadóvezető:

Dr. Bodó Márta



VERBUM

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

az Apostoli Szentseké Könyvkiadója

KERESZTÉNY KULTURÁLIS EGYESÜLET

BUDAPEST – KOLOZSVÁR

2015

Tartalom

ELŐSZÓ (MARTON JÓZSEF–DIÓSI DÁVID)	7
VÍK JÁNOS	
Vallásosság és identitás	9
LIVIU JITIANU	
Útkeresés az elfáradt Európában.	
Civil vallás és transzilván autonómia-törekvések	23
ANDRÁS ISTVÁN	
A „kisebbségek kora”?!.....	35
BARA ZOLTÁN	
Az egyház katolicitása – katolicitás az egyházban	43
NÓDA MÓZES	
Egyház, nemzet, liturgia	77
DIÓSI DÁVID	
A szem és a fül böjtje a katolikus liturgiában	97
ZAMFIR KORINNA	
Eusebeia, császárkultusz, polgári lojalitás.	
Kihívások és keresztény válaszok az első században	109
VIZKELETY ANDRÁS	
Kép és szó a középkori	
allegorikus értelmezés gyakorlatában	141
V. ECSEDY JUDIT	
Katolikus imakönyvek az erdélyi könyvpiacon	
a felvilágosodás évtizedeiben.....	155

© A szerzők
© Verbum

ISBN 978 963 277 576 0

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Katolicitás és etnocentrizmus Erdélyben : katolikus identitásunk / ed.:

Marton József, Diósi Dávid. - Cluj-Napoca : Verbum, 2015

ISBN 978-606-8627-19-9

I. Marton, József (ed.)
II. Diósi, Dávid, ed.

hez tartozó keresztény hívő úgy élvezheti és élheti meg katolicitását, mint Isten mindenkinnek kijáró ajándékát.

Konferenciakötetünk tanulmányai teológiai megközelítésben segítséget kívánnak nyújtani minden olvasónak a látszólag egymásnak feszülő alaptémák (katolicitás és az etnocentrizmus) közötti eligazodásban.

Gyulafehérvár, 2015. Szentháromság ünnepén

Marton József – Diósi Dávid

VÍK JÁNOS

Vallásosság és identitás

Katolikus önazonosság ma, holnap, erdélyi kontextusban

A hagyományok jelentősége hosszú évszázadokon keresztül abban mutatkozott meg, hogy az élet értelmére irányuló kérdéssel szemben álló ember által védetség, biztonságot tapasztalhatott meg. Viktor E. Frankl (1905–1997) bécsi orvos-filozófus, a logoterápia és egzisztenciaanalízis megalapítója rámutatott arra, hogy az értelmetlenség érzésének gyakorisága napjainkban – többek között – a hagyományok meghatározó szerepének általános csökkenésével is összefügg.¹ Ezzel összefüggésben a jelen korra szintén jellemző, hogy az emberek egy része a hagyományok eltűnésének korszakáról beszél, s hogy a „hagyományvesztés fájdalma”² számukra meghatározó jelentőséggel bír.

Hogy állunk a vallásossággal?

Vonatkoztható vajon ez a fajta „fájdalom” a vallásos hagyományra is? Ismert, hogy az elmúlt évszázadban a vallásos jelenségre

¹ Viktor E. Frankl: *Die Sinnfrage in der Psychotherapie. Mit einem Vorwort von Franz Kreuzer*, München–Zürich 1997, 27–28.

² Csörgő Zoltán: *Organikus poszt-posztmodern: jövőkép a múltból?*, in: <http://www.okotaj.hu/szamok/33-34/ot33-09.htm>, 2014.07.17.

vonatközoan évtizedeken át két ideológia gyakorolt hatást az emberekre.³ Az egyik a Karl Marx (1818–1883) életművére alapozó marxizmus valláskritikája volt, melynek értelmében a vallásnak nincs jövője, mert az nemcsak illúzió, s ezért téves, hanem káros is egyben. A túlvilág létezésébe vetett remény implicit módon magában hordozza a való világ szörnyűségeivel, igazságtalanságaival szembeni tiltakozást. A kedvezőbb túlvilági jövendőbe vetett illuzórikus remény ugyanakkor akadályt is jelent arra vonatkozólag, hogy ez a tiltakozás az evilági állapotok reális megváltoztatásába torkollik. Az igazságos és ellentmondásmentes társadalmi viszonyok kialakulása nyomán azonban a vallás magától el fog tűnni, mert értelemszerűen már nem lesz rá szükség.⁴

A másik ideológia a vallásszociológia területéhez kapcsolódik, s a társadalom modernizációs folyamataira vonatkozólag értelmezi a megfigyelhető vallási változásokat. A szekularizáció néven ismertté vált elmélet értelmében egy olyan társadalmi folyamatnak lehetünk tanúi, amelynek következményei, hogy a „vallási intézményekből és normákból eloldódnak és emancipálódnak világi területek; a vallási meggyőződések és magatartásformák veszítenek jelentőségükből; a vallás a privat szférába szorul”.⁵ Mindkét ideológia egyetértett abban, hogy „a jövő, a társadalmi-gazdasági fejlődés függvényében, a vallás jelentőségének folyamatos csökkenését fogja hozni”. Tomka Miklós (1941–2010) vallásszociológussal azonban megállapíthatjuk, hogy „ez a jósolat nem teljesült”.⁶ Többek között azért nem tel-

³ Tomka Miklós vallásszociológus ebben a kontextusban az emberek ideológiák által történt „butításáról” beszél. Vö. TOMKA MIKLÓS: *A társadalmi és vallási változások összefüggései az 1989 utáni kelet-közép-európai társadalmakban, különös tekintettel Magyarországra és a határon túl élő magyar népességre*, in: <http://real.mtak.hu/851/>, 2014.03.16, 9.

⁴ KARL MARX: *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie (1844)*, in: Karl-Heinz Weger (Hrsg.), *Religionskritik, Graz–Wien–Köln, 97–98.*

⁵ MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS: *Vallásértelmezések*, in: Vigília 76 (2011/10), 731–740, itt 732.

⁶ TOMKA MIKLÓS: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 9.

jesült be, mert „minden ember az élet végső értelmének kérdéseire a vallási kínálatok között keresi a választ”.⁷ Ezért Viktor Frankl szerint a „vallás valójában úgy definiálható, mint »a végső értelem akarásnak« beteljesítése”.⁸ A vallás sokrétű jelenségének jövőjére vonatkozólag pedig Frankl megállapítja, hogy „nem univerzális vallásosság felé haladunk, hanem a személyes – a legmélyebben személyes – vallásosság felé, egy olyan vallásosság felé, amelyből kiindulva mindenki megtalálhatja személyes, legsajátosabb nyelvét, ha Istenhez szól”.⁹

De vajon milyen szerepet játszik a vallási hagyomány Románia mai népeiségének életében? A Világ Értékeinek Kutatása (WVS) és az Európai Értékrend Vizsgálat (EVS) empirikus szociológiai felmérés keretében a Román Akadémia Életminőséget Kutató Intézete (ICCV, *Institutul de Cercetare a Calitatii Vietii*) 2009 februárjában egy 2008-as adatfelvétel alapján a következő adatokat hozta nyilvánosságra: a vallási gyakorlat a posztkommunista Romániában magas. A népesség 48%-a ugyanis havonta legalább egyszer templomba jár. Az európai átlag ezen a téren – egy 2005-ös adatfelvétel alapján – 25%. A vallásos hit fontossága az emberek életében az európai átlagnál szintén jóval magasabb: arra a kérdésre, hogy „mennyire fontos Isten az Ön személyes életében?” – 1-től 10-ig terjedő skálán – a romániai adatközlők átlaga 8,6, miközben az európai átlag 6,1.¹⁰

⁷ GERT PICKEL: *Szekularizáció, individualizáció vagy a vallás piaci modellje*, in: Egyházforum 26 (2011/2), <http://www.egyhzforum.hu/index.php/folyoirat/korabbi-szamok/27-folyoirat/cikkek/tanulmany/82-szekularizacio-individualizacio-vagy-a-vallas-piaci-modellje>, 2014.07.17. Vö. Továbbá Dósi Dávid: *Posztmodern vallásosság? – Milyen módon vallásos korunk embere?*, in: Vigília 76 (2011/10), 722–730.

⁸ VIKTOR E. FRANKL: *A tudattalan Isten. Pszichoterápia és vallás*, Budapest 2002, 107.

⁹ FRANKL: *A tudattalan Isten*, 103.

¹⁰ ICCV: *Credința și practică religioasă în România*, in: <http://www.iccv.ro/valori/newsletter/newsletter%202020religiozitate.pdf>, 2014.03.16.

Valóban „a legvallásosabb ország” vagyunk?¹¹ – Tomka Miklóssal együtt megalapozottan kérdezhetjük ezt az adatok fényében. Ezen kérdés kapcsán érdekes szempont viszont, hogy a népesség életminőségére vonatkozó, 2010-ben közzétett kutatás eredményeinek értelmében a romániaiak többségének (53%-ának) hangulata, lelki állapota (*starea de spirit*) pesszimista, negatív: ilyen magas arányban gondolja a romániai népesség, hogy 10 év múlva az életkörülményei rosszabbak vagy sokkal rosszabbak lesznek, mint a megkérdezés pillanatában. 1990 óta az optimizmus legalacsonyabb fokával állunk tehát szemben: csak a megkérdezettek 20%-a reméli, hogy javulni fog az élethelyzete a következő 10 évben. (1990-ben még 66%-ban volt optimista a népesség.)¹²

Szintén figyelemre méltó eredmény, hogy a népességnek csak mintegy egyharmada (35%-a) elégedett vagy nagyon elégedett általában a saját élethelyzetével. Legkevésbé elégedettek saját életükkel a munkanélküliek, a háztartást vezetőik, a mezőgazdászok és a nyugdíjasok. A fiatalok, a szellemi tevékenységet végzők és a magas fokú képzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb az elégedettség. Az adatközlők 86%-a nem vagy nagyon nem elégedett az ország politikai életével, 80%-ban úgy gondolják, hogy rosszul vagy nagyon rosszul vezetik az országot. A megkérdezettek 91%-a szerint alacsony vagy nagyon alacsony az esély arra, hogy befolyásolni tudja a dolgok menetét az országban. Érdekes azonban, hogy az adatközlők 62%-a viszont elégedett az életben eddig elért eredményeivel. A személyes megvalósítások terén pedig a következő szempontok érvényesülnek: házasság, saját család, magas fokú képzettség, magasabb életkor, nagyobb jövedelem. 1990-hez, illetve az akkori 35%-hoz képest ez az arány szinte megduplázódott.¹³

¹¹ TOMKA Miklós: *A legvallásosabb ország? Valláosság Szatmárban, Erdélyben, Romániában*, Budapest–Piliscsaba 2005.

¹² ICCV: *Calitatea vieții în România 2010*, in: <http://www.iccv.ro/sites/default/files/Calitatea%20Vieții%202010.pdf>, 2014.03.16.

¹³ ICCV: *Calitatea vieții în România 2010*.

Hogyan állunk tehát a valláossággal? Az eddigiek alapján levonhatjuk az első következtetést: Romániában az emberek többsége hagyományos értelemben véve vallásos és pesszimista, ugyanakkor elégedett az életében eddig elért eredményeivel. A nagyfokú pesszimizmus kialakulása természetesen összefügghet a 2008-ban kirombant pénzügyi és gazdasági válság negatív következményeivel, ezen kívül pedig az 1989-es rendszerváltás utáni időszakhoz kapcsolódó csalódások is szerepet játszhattak. Ugyanakkor megalapozott a kérdés, hogy a „legvallásosabb országban” a vallási hagyománynak miért nincs meghatározó ereje, pozitív hatása a vallásos népesség hangoztatára, lelki állapotára? Túl nagy az elvárás, hogy a valláosságnak pozitív hatása legyen a vallásos ember lelki állapotára? Ha figyelembe vesszük, hogy az istenhit mint erőforrás¹⁴ van jelen az elkötelezetten vallásos személyek életében, s ha Ferenc pápával azt is szem előtt tartjuk, hogy „az evangélium öröme soha semmi és senki nem veheti el tőlünk”,¹⁵ akkor elvárható lenne, hogy Románia átlagon felül vallásos népessége nagyobb reménnyel nézzen a jövő elé. Hiszen – írja Ferenc pápa – „még ha szomorkodunk is korunk nyomorúságai miatt és távol vagyunk az igazi optimizmustól, a nagyobb realizmus nem jelenthet kisebb bizalmat a Lélekben vagy kisebb nagylelkűséget”.¹⁶

Hogy állunk az identitással?

A vallási hagyomány tehát nálunk nem veszett el, de már itt is „egyre ritkábban elég erős arra, hogy az embernek támaszt és irányítást adjon”.¹⁷ A posztmodernnek nevezett jelen korban a hagyományosság általában véve megkérdőjelezhetővé vált. Mind a valláosság, mind az identitás immár hozzáférhető az egyén által történő tuda-

¹⁴ Vö. TÖZSÉR Endre (szerk.): *Az istenhit mint erőforrás*, Budapest 2006.

¹⁵ FERENC pápa: *Evangelii gaudium kezdetű apostoli buzdítása* (ford. dr. Diós István), Budapest 2014, 84. (A továbbiakban rövidítve EG).

¹⁶ EG 84.

¹⁷ TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 61.

tos alakítás számára. Napjainkban lehet, sőt kell is ezeket szubjektív standardok mentén alakítani.¹⁸ Tomka Miklós szavaival élve úgy is fogalmazhatunk, hogy az „egyéni útkeresés kiszorította a hagyományba kapaszkodó összefogást”.¹⁹ Nőtt az egyén szabadsága, ám az egyén szabadságával egy időben annak bizonytalansága is növekedett.²⁰ A társadalom tagjait már nem a tradíciók alakítják, irányítják, s már nem is saját belső céljaik és értékeik szerint élnek, hanem ehelyett a „másik” felé fordulnak, hiszen a siker biztosítéka immár az, hogy „kellő érzékenységgel észleljük szűkebb és tágabb környezetünk elvárásait, és jól tudjunk ahhoz alkalmazkodni”.²¹ Az állandóan változó körülmények miatt napjainkban „bármilyen meggyőződés és hagyomány átadása hiteles példát és következetes személyes erőfeszítést kövrel. (...) Az egyszer átadott kulturális és magatartási minták nem örök érvényűek, hanem a körülmények változásával állandóan újra bizonyítaniuk kell értéküket, hasznosságukat és megvalósíthatóságukat.”²²

Az identitás problémáját mindez természetesen lényegében érinti. Amennyiben ugyanis a személyes azonosság tudata „egyrészt a létezés folyamatosságának és azonosságának a szubjektív megélését jelenti (azonos vagyok önmagammal), másrészt valamely külsővel (észme, nem, generáció, etnikum vagy nemzet) való azonosságot jelent”,²³ akkor – Tatjana Schnell nyomán – azt kell állítanunk, hogy a posztmodern korban élő ember identitására egyfajta pluralitás jel-

lemző.²⁴ Az identitás annak megtapasztalását jelenti, hogy „különböző vagyok másoktól, de – a változó szituációkon túl és különféle életfázisokban – azonos vagyok önmagammal”, a ma élő ember önazonossága azonban „fragmentált”.²⁵

A személyes azonosságnak ez a fragmentáltsága érthetőbbé válik, ha meggondoljuk, hogy a mai társadalom részrendszereit már nem fogja egybe egy egységes tervezés (*design*), s ezért az egyének is mindig újra meg kell találnia önmagát a különböző élethelyzetekben. A beilleszkedés újra és újra jelentkező kihívása jellemzi tehát a ma élő ember életét. Ez látszólagos ellentmondásokkal járhat az önértelmezés terén. Ellentmondást azonban csak ott tapasztalunk, ahol még a szükségyszerű egység premisszájából indulunk ki. Posztmodern gondolkodók viszont abból indulnak ki, hogy ez az igény ma már nem áll fenn. Ezért az önértelmezés ellentmondásossága helyett annak belső pluralitásáról beszélnek: az egyén már nem egyetlen monolitikus, vagyis megbonthatatlanul egységes, szilárdan összetartó identitás révén határozza meg önmagát, hanem a belső pluralitás képessége által. Az eredmény pedig az ún. „patchwork-identitás”, ami arra utal, hogy ma lehetetlen az identitást a személyiség egyetlen felületén keresztül meghatározni.²⁶

Hasonló a helyzet a vallási identitás terén is. A vallási önértelmezést ma egyre gyakrabban már nem a vallási intézményhez – pl. egyházhöz – vagy csoportosuláshoz való hivatalos odatartozás határozza meg, hanem itt is az egyén dönti el, hogy melyik hovatartozás releváns számára, s hogy milyen értelemben.²⁷ Ilyen vonatkozásban immár nálunk is beszélhetünk egyfajta vallási mobilitásról.²⁸ Paul M. Zulehner osztrák pasztorálteológus a világnézetek piacáról, illetve

adatbank.transindex.ro/pdfdok/et5_2k5_1_ranulmany_1_5.pdf, 2014.07.18, 97–126, itt 101.

²⁴ Tatjana SCHNELL: *Religiosität und Identität*, 163–164.

²⁵ Tatjana SCHNELL: *Religiosität und Identität*, 163.

²⁶ Tatjana SCHNELL: *Religiosität und Identität*, 164–165.

²⁷ Tatjana SCHNELL: *Religiosität und Identität*, 166.

²⁸ TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 60 sk.

¹⁸ Tatjana SCHNELL: *Religiosität und Identität*, in: R. Bernhardt – P. Schmidt-Leukel (Hrsg.), *Multiple religiöse Identität. Aus verschiedenen religiösen Traditionen schöpfen*, Zürich 2008, 163–183, itt 163.

¹⁹ TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 15.

²⁰ TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 11.

²¹ KNAUSZ Imre: *Műveltség és motiváció a közoktatásban*, in: <http://legyenlito.eu/knausz-imre-muvelteseg-es-motivacio-a-kozoktatásban>, 2014.07.17. A szerző írásában többek között David Riesman amerikai szociológus ismert művére hivatkozik, ezért vö. David RIESMAN: *A magányos tömeg*. Budapest 1983.

²² TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 12.

²³ MURÁNYI István: *Tizenévesek nemzeti identitásának jellemzői az ezredvégi Magyarországon*, in: Erdélyi Társadalom 3 (2005/1), <http://erdelyitarsadalom.>

azok globalizálódásáról beszél.²⁹ Egyre több az olyan vallásos emberek száma, akik vallást „változtatnak”, még ha ez nem is jelenti föltétlenül a felekezeti hovatartozás megváltoztatását. Inkább egyfajta „világnézeti kísérletezés” megmutatkozásáról van itt szó, s „a lehetséges világnézeti váltások közé nemcsak az elvallástanodás, hanem a vallásosság megtalálása is oda tartozik”.³⁰

A változásoknak ezt az irányát megerősíteni látszik az a német-amerikai, „spiritualitást” vizsgáló projekt, amely 2009–2012 között zajlott, s amely a Német Kuratási Alapítvány (DFG) támogatása révén jött létre. A projekt konkrétan annak vizsgálatát tűzte ki célul, hogy Németországban és az Amerikai Egyesült Államokban az emberek mit értenek a „spiritualitás” és a „vallásosság” fogalmán, s hogy az miként függ össze személyiségükkel és élettörténetükkel. A kutatókat ezen kívül az is érdekelte, hogy mindez milyen jelentőséggel bír a megkérdezettek életében. A kutatás része volt egy online-kérdőív, amelyet a két országból összesen 1886 ember töltött ki. Az adatok kiértékelésekor a meglepő eredmény abban mutatkozott meg, hogy a „spiritualitás” fogalmát olyan személyek is értikélik és használják, akik még soha nem tartoztak semmiféle vallási közösséghez vagy egyházhoz. S ami még ennél is meglepőbb: volt közöttük néhány olyan személy is, aki magát kifejezetten ateistának, nonteistának vagy agnosztikusnak vallotta.³¹ A kutatás eredményeiből az látszik, hogy az emberek a „spiritualitáshoz” egy olyan koncepciót kapcsolnak, amellyel jobban tudnak azonosulni, mint a „vallás” vagy a „vallásosság” fogalmával. A megkérdezettek fele ugyanis a vallási identitás kérdésének kontextusban azt a lehetőséget választotta, hogy „inkább

²⁹ Paul M. ZULEHNER: *Globalisierung der Weltanschauungen*, in: Bischöfliches Seelsorgeamt Augsburg (Hrsg.), *Weltanschauung. Referat für religions- und Weltanschauungsfragen 2/2005*, 97–107, itt 101.

³⁰ TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 61.

³¹ UNIVERSITÄT BIELEFELD: *Pressemittellungen. Eher spirituell als religiös (Nr. 37/2012)*, in: http://ekvv.uni-bielefeld.de/blog/pressemittellungen/entry/ehere_spirituell_als_religioes, 2014.07.19.

vagyok spirituális személyiség, mint vallásos”.³² Ők azok tehát, akik identitás szempontjából egyrészt „valóban nem vallásosak a szó hagyományos, egyházi értelmében, de hisznek természetfeletti és azzal rokon dolgokban”,³³ másrészt pedig ők azok, akik elhatárolódnak a szervezett vallás minden formájától, részben talán az Isten létezésébe vetett hitet is elutasítják, mégis tudják, hogy mi az, ami „szent” az ő számukra.³⁴

Az eddigiek összefoglalásaként megállapíthatjuk, hogy az ún. „patchwork-identitás” mentén „patchwork-vallásosság”-ról beszélhetünk, mely feltételezésünk szerint az „inkább spirituális személyiség” jellemzője is egyben. A saját vallásosság mércéje itt nem az igazhitűség, nem egy konkrét vallási hagyományhoz való alkalmazkodás, hanem egyfajta összhang az életben szerzett személyes tapasztalatokkal.³⁵ A „spirituális személyiség” – bármit is értsen valaki ezen – egyedi módon alakul, miközben azt a meghatározó tapasztalatok, a különleges életesemények és a jelentős találkozások nagymértékben befolyásolják.³⁶ Ez a típusú identitás olyan hittartalmakat és hitgyakorlatokat integrál, amelyek különböző vallási vagy spirituális hagyományokból erednek, anélkül azonban, hogy elkötelezné magát ezen vallási hagyományok mellett.³⁷

³² Angolul ez így hangzik: „I am more spiritual than religious.” Ezen kívül az alábbi három másik lehetőségől választhattak a megkérdezettek: „inkább vagyok vallásos, mint spirituális személyiség” (I am more religious than spiritual), „egyformán vagyok vallásos és spirituális személyiség” (I am equally religious and spiritual), „sem vallásos, sem spirituális személyiség nem vagyok” (I am neither religious nor spiritual). Vö. Heinz STREIB – Ralph W. HOOD: *“Spirituality” as privatized experience-oriented religion: Empirical and conceptual perspectives*, in: *Implicit Religion* 14 (2011/4), <http://pub.uni-bielefeld.de/luur/download?func=downloadFile&recordId=2001069&fileId=2521698>, 2014.07.19, 433–453, itt 438.

³³ TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 62.

³⁴ UNIVERSITÄT BIELEFELD: *Pressemittellungen. Eher spirituell als religiös*.

³⁵ TATJANA SCHNELL: *Religiosität und Identität*, 167.

³⁶ UNIVERSITÄT BIELEFELD: *Pressemittellungen. Eher spirituell als religiös*.

³⁷ TATJANA SCHNELL: *Religiosität und Identität*, 167.

A romániai, illetve erdélyi társadalmi kontextus szempontjából jelentősnek tűnik mindaz, amit Tatjana Schnell „összetett vallási identitás” (*multiple religióse Identität*) címszó alatt tárgyal. Az összetett vallási identitás ugyanis speciális formája a „patchwork-vallásosság”-nak. Ebben az esetben az érintettek úgy vélik, hogy az egyik vallás, leggyakrabban saját vallási hagyományaik kiegészítésre szorulnak, s ezért megtörténik az azonosulás különféle más vallási hagyományokkal. Itt is szubjektív választás történik tehát, a vallási hagyományokat ugyanakkor önálló egységükben tekintik, s ezek önállóságát őrzik is az érintettek. Lélektani értelemben mondhatjuk, hogy az összetett vallási identitás kialakításakor az egyén, saját „kísérletei” nyomán, nem asszimilációt, hanem akkomodációt hajt végre. Ennek során pedig „jó tudás módjára” módosítani, tágítani fogja a fizikai és a társas világ működéséről szóló elméletét, kognitív sémáját, mégpedig „annak érdekében, hogy az új helyzetben is használható legyen.”³⁸

Vajon aktuális mindez nálunk? Ha megnézzük az egyes hitelemek elfogadottságának arányát, illetve azok összefüggését a népeség iskolázottságával, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a „patchwork-vallásosság” jelenléte helyi egyházunk kontextusában is már ténynek tekinthető, s nem csak a jövő zenéje. A posztkommunista Románia népszerűségére vonatkozólag Tomka Miklós 2005-ben a következőképpen értelmezi vallásszociológiai kutatása eredményeit:

Ezek az adatok vallási változásra utalnak. A történelmi kereszténység fogalmai, hitei tovább élnek ugyan az alacsonyabb iskolázottságú emberek körében, de kevésbé az iskolázottak között. A tanultabb rétegekben viszont inkább, vagy legalábbis a kereszténységgel azonos súllyal, a New Age típusú (vagy egyszerűen a kereszténységen kívüli,

³⁸ ATKINSON – HILDEGARD: *Psichológia. Harmadik átdolgozott kiadás*. Osiris Kiadó, Budapest 2005, 99. Az akkomodációval ellentétben az egyén akkor, amikor asszimilál, „megkísérli a már meglévő sémái segítségével megérteni”, ha „egy-egy új tárggyal vagy eseménnyel találkozik” (ATKINSON – HILDEGARD: *Psichológia*, 99).

de az iszlám és más vallások világában nem ismeretlen) hitrendszer elemei találnak elfogadtatásra.³⁹

Nyilvánvaló, hogy erre a helyzetre többféleképpen lehet reagálni. Mindenesetre ésszerűnek tekinthető az a megállapítás, hogy „napjainkban az értékválság, az egyéni és közösségi identitások elbizonytalanodása, az erkölcs viszonylagossá válása és a belső bizonytalanság érzésének terjedése általánosan is olyan helyzetet teremt, amelyben az egyéni magabiztosság és a közösség erősítésében a vallásnak jelentős szerepe lehet.”⁴⁰ A jövőre vonatkozólag Tomka Miklósnak persze abban is igaza van, hogy „mind falun, mind városban kérdéses (...), hogy a hagyományos nagy egyházak a vallásosság mekkora részét lesznek képesek integrálni, s mekkora része kerül azokon kívülre.”⁴¹

„Made by Catholics” – katolikus identitásról másként

Az előbbi fejezetben felvázolt helyzethez viszonyulhatunk helyi katolikus egyházként akképp, hogy úgy teszünk, mintha a vallási identitásnak ez a belső pluralitása nem létezne. Ebben az esetben egyházként továbbra is azokra figyelünk, akik az ún. „belső körtöz” tartoznak vagy oda még behozhatóak. A pluralizmusnak erre a formájára tekinthetünk úgy is, mint ellenségre, mellyel úgy szembeesülünk, hogy egyházként zárjuk sorainkat, s esetleg egyfajta társadalmi gettóba vonulunk vissza. A vallási identitás mai belső pluralitásában láthatunk ugyanakkor lehetőséget is: a világnézetek globalizálódó

³⁹ TOMKA Miklós: *A legvallásosabb ország?*, 85. A New Age mozgalommal kapcsolatos érvényes katolikus állásponthoz vö. A KULTÚRA PÁPAI TANÁCSA – A VALLÁSKÖZI PÁRBESZÉD PÁPAI TANÁCSA: *Jézus Krisztus az élő víz hordozója. Keresztény reflexió a „New Age”-ről* (ford. Várnai Jakab OFM), in: http://www.karizmatikus.hu/images/stories/docs/elo_viz.rtf.pdf, 2014.07.19.

⁴⁰ TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 49.

⁴¹ TOMKA Miklós: *A társadalmi és vallási változások összefüggései*, 85.

piacán a katolikus egyháznak, illetve a katolikus identitásnak vonzóvá, eladhatóvá kell tennie magát.

Hogyan sikerülhet ez? Induljunk ki abból, amit a ma élő emberek elvárnak az egyháztól, vagyis a társadalom egyházképéből. Azért ez a legjobb iránytű, mert „a polgári közösség szempontjából az egyház társadalmi tényezőként jelenik meg”.⁴² A „Vallások és egyházak az egyesült Európában – Magyarország” című felmérés eredményei arra utalnak, hogy „társadalmaink politika fölötti egyházakat akarnak”.⁴³ A válaszokból kibontakozik, hogy a megkérdetettek szerint mit kellene tennie az egyháznak, tehát a valós elvárás szintjével állunk itt szemben: legkiemelkedőbb feladat a „szegények és elesettek védelmezése” (74,5%). Egy másik megfogalmazásban ugyanez az elvárás a következőképpen hangzik: „Az egyháznak az emberi jogokat kell védenie” (64,8%). Többségünkben nem várják el az egyháztól, hogy ítélkezzen a külvilág felett: „szóvá kell tennie a kormányok mulasztásait” (37,9%). Azt sem várja el a társadalom, hogy sajátos rétegek, csoportok érdekképviseleti szervévé lépjen elő az egyház: „munkásság védelme” (34,2%), „földműveltség védelme” (28%), „saját érdekek védelme” (19,6%).⁴⁴

Az egyház kiemelt feladata viszont a legfontosabb emberi értékek képviselése: család, nemzeti és nemzetközi béke, etkolcsiség, a kiriesztések üldözése. Minden felekezeti vagy felekezeten kívüli réteg legalább 60%-ban támogatja ezt a szempontot.⁴⁵ Meggyőző pozitív felismerés az adatok tükrében: „az emberek szemléletükben hordoznak az egyházak tanításával egybehangzó értékeket (sokkal inkább, mint ezt az egyháziak észre szokták venni)” – hiszen az evangélium üzenetének lényege ismerhető fel ezekben az elvárásokban – „ugyanakkor úgy érzik, hogy társadalmi szinten az egyházak kivételes szereppel bírnak ezeken a területeken”.⁴⁶ Ez azt is jelenti, hogy egy olyan

⁴² Török Csaba: *Egyház a társadalomban*, in: Korpics Márta – Wildmann János, *Vallások és egyházak az egyesült Európában* – Magyarország, 87–97, itt 89.

⁴³ Török Csaba: *Egyház a társadalomban*, 91.

⁴⁴ Török Csaba: *Egyház a társadalomban*, 92.

⁴⁵ Török Csaba: *Egyház a társadalomban*, 93–94.

⁴⁶ Török Csaba: *Egyház a társadalomban*, 93.

egyházzal, amely a társadalom porondján ilyen hangsúlyokkal lenne jelen, tudnának azonosulni a polgári közösség tagjai. „Made by Catholics” – miért ne lehetne tehát „cool”, vagyis menő ez a védjegy?

Fontos szempont annak kiemelése is, hogy a szóban forgó felmérés eredményeinek tükrében a helyes nemzeti identitás formálása szintén az egyház különös fontosságú feladata.⁴⁷ Ebben a kontextusban viszont egyértelmű a mai társadalom elvárása: az egyháznak elsősorban a nemzetek közötti béke megteremtésén kell fáradoznia (82,1%). A katolikusok átlagon felül (87,8%),⁴⁸ ám a felekezeten kívüliek is 78,2%-ban ezt várják az egyházaktól. Sokkal alacsonyabb az átlagérték annak az elvárásnak a kapcsán, hogy az egyháznak a nemzeti tudatot kell erősítenie: 57,9%. A ma élő polgári közösség szerint sürgetőbb és égetőbb feladat tehát, hogy a „többé-kevésbé öntudatos nemzetek között megszülessék a kiengesztelődés és a béke”.⁴⁹

Az eddigiek rövid befejező összefoglalásaként két tézis megfogalmazására szeretnénk vállalkozni, előretételezve pedig azokat vita tárgyává tenni:

1. Erdélyi kontextusban a katolikus egyház úgy tudja egyszerre szolgálni a nemzetek közötti kiengesztelődést és a helyes nemzeti identitás kiformálását, ha szem előtt tartja a nemzeti identitással kapcsolatos, történeti-szociológiai szempontból alapvető megkülönböztetést: létezik a polgári és a nyelvi-etnikai nemzet. Előbbi esetében a nemzettagság jog, utóbbi esetében pedig kötelesség.⁵⁰ Az erdélyi

⁴⁷ Török Csaba: *Egyház a társadalomban*, 94–95.

⁴⁸ Murányi István a fiatalok vallásos szocializációja és előítéletessége kapcsán szociológiai vonatkozásban veti fel a „katolikus tolerancia” kérdését: „A katolikus vallású fiatalok számára az egyenlőséget kifejező előírások betartása és a bibliai elvek követése bizonyos esetekben inkább érvényesül, mint a társadalmiszemléletében inkább egyénközpontú református vallásnál.” (MURÁNYI István, *Fiatalok vallásos szocializációja és előítéletessége*, in: *Educatio* 13 (2004/4), <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00030/pdf/982.pdf>, 2014.07.19, 583–594, itt 591).

⁴⁹ Török Csaba: *Egyház a társadalomban*, 95.

⁵⁰ MURÁNYI István: *Tizenévesek nemzeti identitásának jellemzői az ezredégi Magyarországon*, 102.

katolikus keresztény nemcsak a nyelvi-etnikai (magyar, német, román, roma) nemzet tagja, hanem a polgári nemzeté (Erdély, Románia) is, s a pozitívabb lelki állapot, jövőképek érdekében mindkettőre igent kellene mondania. Igent mondani, mégpedig egyfajta „tragikus optimizmus” jegyében, úgy, ahogy ezt – a bevezetőben már említett – Viktor E. Frankl az élet sorsszerű, mert adott, helyzeteivel kapcsolatban általánosan megfogalmazta:

Mindenekelőtt természetesen az a fontos, hogy szembenézzünk az élettel, azzal, ahogyan az számunkra adott (...) Ezen túlmenően azonban még többről is szó van, arról, hogy még a „negatív aspektusokból” is, igen, talán éppen ezekből valami értelmeset „préseljünk ki”, s így valami pozitívvá transzformáljuk azt: a szenvedést teljesítménnyé – a bűnt változássá – a halált felelős tetterre való sarkallássá. Így vagy úgy: létezésünk tragikus aspektusait látva is valamiképp még megvan annak a lehetőség, hogy a legjobbat hozzuk ki belőle.⁵¹

2. Nagyon sok, sőt egyre több olyan katolikus keresztény él Erdélyben, akik a nyelvi-etnikai nemzeti identitás terén ún. „összetett nemzeti tudattal” is rendelkezhetnek. Ha a politikától nem is várható el egy ilyen retorika, a „nemzetek fölötti katolicitás” értelmében a helyi katolikus egyháztól igenis elvárható, hogy támogassa – ahol az aktuális – az „összetett nemzeti tudat” ápolását, vagyis a magyar–román, román–magyar, magyar–német, német–magyar, román–német, német–román stb. változatokat. Hiszen a „Gaudium et spes” értelmében „(...) a minden kor és minden földrész valamennyi népéhez küldött egyház nincs kizárólagosan és elválaszthatatlanul hozzákötve egyetlen fajhoz vagy nemzethez, egyetlen sajátos életformához, egyetlen ősi vagy új szokáshoz sem. Ragaszkodván a maga hagyományaihoz, s tudatában lévén egyetemes küldetésének, egybe tud fonódni a különféle kultúrákkal, s ez mind az egyházat, mind a kultúrákat gazdagítja.”⁵²

⁵¹ Viktor E. Frankl: *Der leidende Mensch*, München 1990, 79–80, idézi Elisabeth LUKAS: *A bölcsesség mint orvosság. Viktor E. Frankl hozzájárulása a pszichoterápiához*, Budapest 2014, 136 alapján.

⁵² GS 58.